

Худайбердиев Неъмат Умарович СамИСИ доценти
**ТУРИСТИК-МЕҲМОНХОНА МАЖМУАЛАРИДА ДАРОМАДАЛР
ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

Аннотация: Мақолада туристик-меҳмонхона мажмуаларида даромадлар ҳисобини такомиллаштириш баён қилинган.

Калит сўзлар: даромад, ҳисоб, туристик-меҳмонхона мажмуалари, хизмат, асосий фаолият даромади.

Аннотация: В статье рассматривается совершенствование учета выручки в туристско-гостиничных комплексах.

Ключевые слова: доход, учет, туристско-гостиничные комплексы, услуга, доход от основной деятельности.

Annotation: The article describes the improvement of revenue accounting in tourist and hotel complexes.

Keywords: income, account, tourist-hotel complexes, service, main activity income.

Туристик-меҳмонхона мажмуалари умумхўжалик фаолиятининг хилма-хиллиги, уларнинг ҳар бирини ўзига хос жараёнлардан ташкил топиши ушбу субъектларда даромадларни шаклланишида ўзига хос жиҳатлар мавжудлигидан дарак беради. Бироқ, ҳозирги кунда республикамизда чоп этилган адабиётларда туристик-меҳмонхона мажмуаларида даромадларнинг таснифи, тавсифи, таркиби, тан олинishi, ўлчаниши, ҳисоб ва ҳисоботда акс эттирилиши етарлича ўз аксини топмаган. Шунингдек, ушбу субъектлар даромадларини ҳисобга олишнинг методологик жиҳатлари бухгалтерия ҳисобига оид меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларда ҳам махсус белгиланмаган. Буларнинг барчаси туристик-меҳмонхона мажмуалари амалиётида олинаётган даромадларни у ёки бу фаолият турлари таркибига киритишда ҳамда аниқ ҳисобот даврлари ҳисоботида акс эттиришда, мос равишда, уларни ҳисобот даврлари бўйича солиқ солиш объекти сифатида шакллантиришда ва солиққа тортишда айрим чалкашликларга сабаб бўлмоқда. Бундай чалкашликлар ҳамда муаммоларни республикамизда фаолият юритаётган кўплаб туристик-меҳмонхон мажмуалари амалиётида учратиш мумкин. Шу боис ҳам, турли чалкашликларга олиб келувчи ҳолатларнинг олдини олиш, шунингдек даромадларнинг яхлит таснифий ва тавсифий асосларини яратиш, мос равишда улар ҳисобини яхлит

методологик тартиб асосида олиб борилишини таъминлаш учун амалдаги меъёрий ҳужжатларни янада ҳам такомиллаштириш зарур.

Туризм соҳаси ва меҳмонхона бизнеси субъектларида асосий фаолият турларидан олинган даромадларга уларга давлат статистика органи томонидан белгиланган тармоқ кодларига мос келадиган ҳамда уларнинг уставида асосий фаолият турлари сифатида кўрсатилган одатий тусдаги фаолият турларидан олинган даромадларни, асосий бўлмаган фаолият турларидан олинган даромадларга эса одатий бўлмаган фаолият турларидан, яъни молиявий фаолият ва инвестиция фаолиятидан олинган даромадларни киритиш лозим. Ҳар иккала гуруҳга кирувчи даромадларнинг аниқ турларини, фикримизча, қуйидагича белгилаш мақсадга мувофиқ (1-расмга қаранг).

1-расм. Туристтик-меҳмонхона мажмуалари даромадларининг таркиби

Туризм соҳаси ва меҳмонхона бизнеси субъектлари асосий фаолияти турларига киритиладиган хизмат турлари ва улардан олинадиган даромадларнинг аниқ мақомини, шунингдек мос равишда бу даромадларни

тасдиқловчи ва уларга гувоҳлик берувчи бошланғич ҳужжатлар тизимини катъий белгилаш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Туристик хизматлар бозорида турпакет (ваучер)лар бўйича даромадларни босқичма-босқич тан олиш усулида олинган даромад суммаси томонлар ўртасида тузилган шартнома шартига кўра қуйидаги иккита метод асосида топилиши мумкин.

1-метод – турпакет (ваучер) қийматининг ўртача бир кунлик қийматини ҳисобот даврида ҳақиқатда кўрсатилган хизматлар кунлари сонига кўпайтириш орқали топиш методи. Ушбу методда ҳисобот даврига тўғри келадиган даромад суммасини (Дс) ҳисоблаб топишнинг арифметик қурилмасини қуйидаги формула кўринишида ифодалаш мумкин:

$$Дс = Кд * Хк \quad (1)$$

$$Кд = ТПк : Тк \quad (2)$$

Бу ерда: ТПк –турпакет (ваучер)нинг қиймати; Кд – турпакет бўйича ўртача бир кунлик даромад; Тк – турпакет бўйича жами хизмат кунлари сони; Хк – ҳисобот даврида ҳақиқатда кўрсатилган хизмат кунлари сони.

2-метод – турпакет (ваучер) қийматининг бажарилиш фоизи методи. Ушбу методда ҳисобот даврига тўғри келадиган даромад суммасини (Дс) ҳисоблаб топишнинг арифметик қурилмасини қуйидаги формула кўринишида ифодалаш мумкин:

$$Дс = ТПк * \Phi \quad (3)$$

$$Кд * Хк$$

$$\Phi = \frac{\quad}{ТПк} * 100\% \quad (4)$$

$$ТПк$$

Бу ерда: Φ - даромадларнинг ҳисобот даврига тўғри келадиган ҳиссаси (%).

Даромадларни ҳисобот даврлари бўйича босқичма-босқич ҳисоб-китоб қилишнинг юқорида тавсифи келтирилган иккита методини меҳмонхона хизматлари бўйича ҳам улар бир даврда бошланиб, иккинчи даврда тугатилганда қўллаш мумкин. Бунда жами меҳмонхона хизматларига тўғри келадиган даромад ҳамда жами хизмат кунлари сони меҳмонхона ва мижоз

ўртасида тузилган шартнома асосида, шунингдек 100 фоиз миқдорида тўланган бўнақни тасдиқловчи ҳужжатлар асосида топилади. Фикримизча, меҳмонхона хизматлари бўйича ҳисобот даврига тўғри келувчи даромадларни ҳам юқорида келтирилган формулалар бўйича махсус ҳисоб-китоблар асосида тан олиш ва ҳисоботга киритиш мақсадга мувофиқдир.

Даромадларни сарфланган харажатларга қараб тан олиш усулида ҳисобот даврига тўғри келувчи даромадни ҳисоб китоб-қилиш услубияти ўз ичига маълум кетма кетликда бажариладиган амалларни олади. Ушбу амаллар, жумладан қуйидагилардан иборат.

Биринчидан, ҳисобот даврида ҳақиқатда қилинган харажатларнинг (Хх) жами турпакет (ваучер) таннархига (ТПт) бўлиш ҳам 100 фоизга кўпайтириш орқали кўрсатилган хизматларнинг тугалланиш фоизи (Тф) топилади, яъни:

$$\text{Тф} = \frac{\text{Хх}}{\text{ТПт}} \times 100 \% \quad (5)$$

Иккинчидан, жами турпакет (ваучер) қийматини (ТПқ) тугалланиш фоизига (Тф) кўпайтириш ва 100 фоизга бўлиш орқали ҳисобот даврига тўғри келадиган хизматлардан олинган даромаднинг суммаси (Дс) топилади, яъни:

$$\text{Дс} = \text{ТПқ} * \text{Тф} / 100 \% \quad (6)$$

Республикамызда чоп этилган адабиётларда туристик-меҳмонхона мажмуаларида даромадларнинг таснифи, тавсифи, таркиби, тан олиниши, ўлчаниши, ҳисоб ва ҳисоботда акс эттирилиши етарлича ўз аксини топмаган. Шунингдек, ушбу субъектлар даромадларини ҳисобга олишнинг методологик жиҳатлари бухгалтерия ҳисобига оид меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларда ҳам махсус белгиланмаган. Буларнинг барчаси туристик-меҳмонхона мажмуалари амалиётида олинаётган даромадларни у ёки бу фаолият турлари таркибига киритишда ҳамда аниқ ҳисобот даврлари ҳисоботида акс эттиришда, мос равишда, уларни ҳисобот даврлари бўйича солиқ солиш объекти сифатида шакллантиришда ва солиққа тортишда айрим

чалкашликларга сабаб бўлмоқда. Шу боис ҳам, турли чалкашликларга олиб келувчи ҳолатларнинг олдини олиш, шунингдек даромадларнинг яхлит таснифий ва тавсифий асосларини яратиш, мос равишда улар ҳисобини яхлит методологик тартиб асосида олиб борилишини таъминлаш учун амалдаги меъёрий ҳужжатларни янада ҳам такомиллаштириш зарур.

Туристик-меҳмонхона мажмуалари даромадларини улар фаолиятининг турларига кўра иккита гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқ. Булар: (1) асосий фаолият турларидан олинган даромадлар; (2) асосий бўлмаган фаолият турларидан олинган даромадлар. Туризм соҳаси ва меҳмонхона бизнеси субъектларида 1-гуруҳга уларга давлат статистика органи томонидан белгиланган тармоқ кодларига мос келадиган ҳамда уларнинг уставида асосий фаолият турлари сифатида кўрсатилган одатий тусдаги фаолият турларидан олинган даромадларни, 2-гуруҳга эса одатий бўлмаган фаолият турларидан, яъни молиявий фаолият ва инвестиция фаолиятидан олинган даромадларни киритиш лозим. Ишда ушбу гуруҳларга кирувчи даромадларнинг аниқ турлари белгиланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдрасулова Ж. Бухгалтерский учет в туризме и гостиничном бизнесе. Учебно-практическое пособие. Караганда, 2005. с – 108.
2. Быстров С.А., Воронцова М.Г. Туризм: макроэкономика и микроэкономика. – СПб.: «Издательский дом Герда», 2008. – 464 с.
3. Пардаев М.Қ., Атабаев Р. Туристтик ресурсларни таҳлил қилиш ва баҳолаш. Маърузалар курси. Сам ИСИ, 2006. – 86 б
4. Уразов К.Б. Бухгалтерия ҳисоби ва аудит. 2-қисм.- Самарқанд, СамКИ, 2004. -232 б